

Kvarterstad på dagsljusets villkor

STAD:s diskussion om kvarterstaden som stadsbyggnadsmodell fortsätter. Arkitekt Paul Rogers efterlyser förändringar i planeringen för att värna alla boendes rätt till dagsljus.

Som ung arkitektstudent på den kanadensiska prärien under mitten av 1990-talet fångades jag av idén om urban täthet. I den bilberoende, glest bebyggda kanadensiska staden längtade jag efter en stad med gångavstånd och livliga gatumiljöer, som i Europa. Särskilt lockad blev jag av möjligheterna till socialt liv i slutna kvarter och halvprivata innergårdar i kvarterstaden.

Efter nästan 20 år i Stockholm, som arkitekt och nu som dagsljusspecialist, har min kärlek till kvarterstaden inte bleknat. Detta trots att jag med tiden också har förstått att om kvarterstaden inte planeras väl så kan det här sättet att bygga påverka dagsljusnivåer i byggnaderna negativt.

Påverkar hälsan

Våra kroppar behöver dagsljus. Det har en intensitet, en spektralfördelning och variation som inte går att nå genom elbelysning. I rapporter från

Folkhälsomyndigheten och Arbetsmiljöverket konstateras att brist på dagsljus kan ge påvisade negativa effekter för hälsan. Det går inte att blunda för att en allt för hög täthet kan hota folkhälsan. Eftersom vi tillbringar så mycket av vår tid inomhus har vi en lagstiftning som skyddar miniminivåerna för dagsljusstillgången. Det är också anledningen till att miniminivåer för dagsljus i vistelseutrymmen fastställts i Boverkets byggregler (BBR).

I tätbebyggda kvarter visar det sig vara en utmaning att efterleva regelverket. Dagsljuset i Sverige är relativt svagt, och lågt stående sol, dessutom ofta skymd av omgivande byggnader, ger långa skuggor. Det är lätt att inspireras av tätheten i städer som Barcelona (på en breddgrad av 42° lat) eller New York (40° lat) eller Tokyo (36° lat) men det är ett faktum att Stockholm (59° lat), Göteborg (58° lat) och Malmö (55° lat) har andra förutsättningar när det gäller dagsljus.

Tät stad kan byggas

Om kvarterstrukturen i sig kan innebära utmaningar så är det ändå helt klart att en tät stad fortfarande kan byggas; även i kombinationen med typologin för kvarteren och med behoven av dagsljus tillgodosedda – det är en planeringsfråga. Tyvärr saknas stöd i praxis för att värna betydelsen av dagsljus. Om vi ska kunna säkerställa att de boende i framtidens kvarterstäder får tillräckligt dagsljus måste tre förändringar till: i BBR, i planprocessen och i de verktyg för planeringen vi använder.

Det första som krävs är en omdefinition av hur BBR reglerar dagsljus. Det nuvarande regelverket kräver en miniminivå dagsljus i varje vistelserum. På det här sättet leds tankarna till lamellhus i ytterstaden snarare än till slutna kvarterstrukturer eftersom kvarterstaden, även när den är byggd med traditionella mått, omöjligtvis kan tillgodose dagsljusstillgången i alla rum. Det är också de ständiga avstegen från att följa reglerna som komplicerat byggprocessen under senare år.

Lösningar finns

Här finns dock en lösning: medan gårdsfasader ofta är mörka så blir gatufasader solbelysta i en annan utsträckning. Genom att, i de fall där det krävs, bygga genomgående lägenheter kan ett överskott på dagsljus i ett vistelserum kompensera för brist i ett annat. SBUF-rapporten *En moderniserad dagsljusstandard* (Rogers, Dubois, Tillberg & Österbring, 2018) visar att en mätning av bostaden i sin helhet som vistelseyta, och inte en mätning av separata rum, skulle vara en mer realistisk utgångspunkt för bedömningen. Så, istället för att ignorera eller göra avsteg från regelverkets krav skulle syftet med kraven kunna säkerställas.

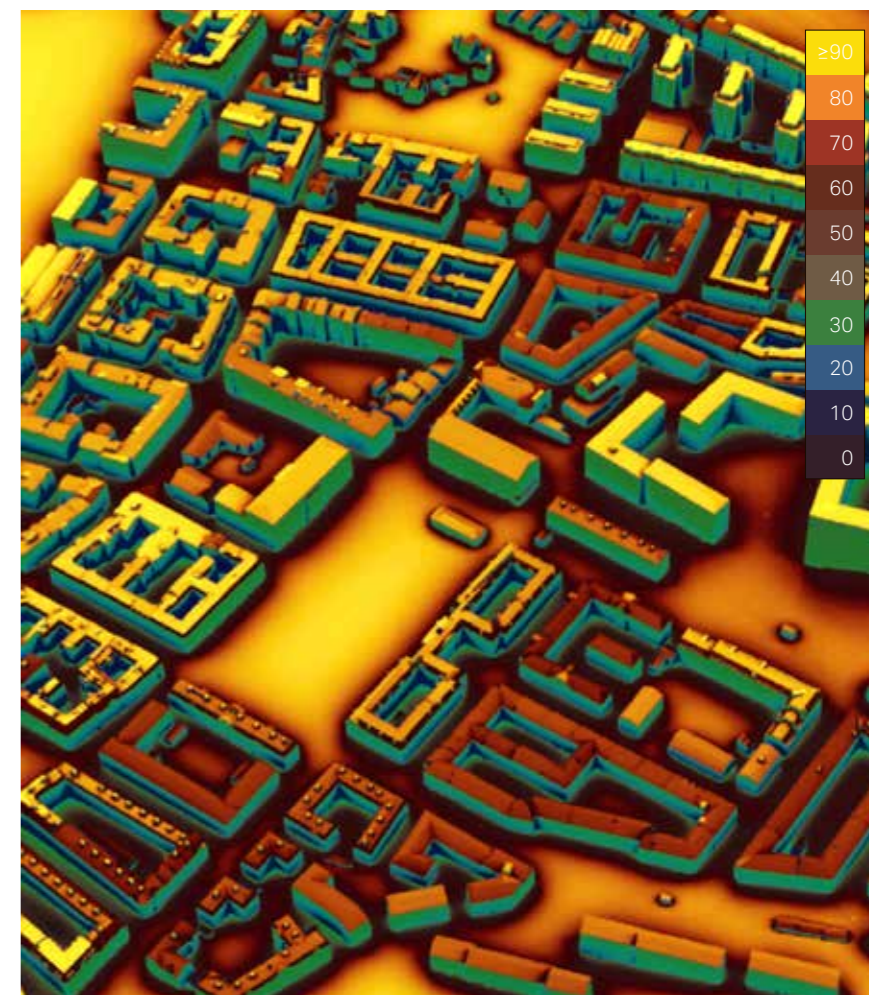
Vidare måste stadsplanerare redovisa konsekvenser för dagsljus tidigt i planeringsprocessen. Allt för många gånger har jag suttit i möten där planaktörer har förespråkats förslag som gör det svårt, för att inte säga omöjligt, att tillgodose adekvata dagsljusnivåer i det som byggs – något som bygglovshandläggare och byggnadsinspektörer måste reda ut i ett senare skede.

Bättre kopplingar

Det måste till bättre kopplingar mellan det tidiga planskedet och efterlevnaden. Det är naturligtvis inte relevant med generella påståenden om hur stad ska byggas, varje fall är unikt, men under de senaste åren har en metod som kallas för Vertical Sky Component (VSC) använts för att mäta dagsljus på fasader – och den vill jag lyfta. I byggprocessen går det att göra analyser för mark, vatten och ljud – så varför inte för dagsljus? Närheten till den omgivande bebyggelsen är en nyckelindikator för dagsljusinfallet. Kostnadseffektiva simuleringar kan göras redan i detaljplanskedet. Endast byggnadsvolymer i en förenklad geometri krävs för att få ett säkert resultat.

Slutligen måste Boverket förse planerare med rätt verktyg. Om Boverket verkar för en bedömning av dagsljusnivån med VSC som metod tillämpad i rum där dagsljusinfallet är önskvärt kan vi säkerställa att vi får tillräckligt dagsljus i nya byggnader i stadsbebyggelse.

Än större vinst med verktyget får vi när det handlar om att värna dagsljusnivåerna i befintlig bebyggelse. Så långt vi kan förutse kommer svenska städer att fortsätta förtätas. Utan att slå fast vad en orimlig dagsljusförlust innebär för de angränsande byggnaderna när vi bygger nytt så riskerar vi en godtycklig bedömning från fall till fall.

Diagrammen anger den andel av himmelsljuset som kommer från CIE overcast sky (mulen himmel) och som träffar respektive fasad. Ett antagande kan därefter göras att fönster, vilka nås av mindre än 10% VSC (visas med mörkblå färg i ovanstående diagram), kan ha svårigheter att uppnå dagsljuskraven enligt BBR.

Ingen lyx

I den täta staden har bättre bemädlade alltid haft möjlighet att välja boende – högst upp i huset eller i gathuset där dagsljuset flödar. Mycket få av oss föredrar mörkare bostäder men många är beredda att kompromissa bort dagsljusstillgången för att få tillgång till stadens puls. Här finns konsekvenser vi måste ta ansvar för i planeringen. Dagsljus ska inte vara en lyx som privilegierade kan unna sig, det måste vara en rättighet för alla.

Historien har visat att kvarterstaden, rätt byggd, kan förse alla boende med ljusa bostäder men

om vi fortsätter att förtäta enligt samma mönster som tidigare så måste både lagstiftare och planaktörer ha verktyg att förstå dess begränsningar. Skulle vi misslyckas när vi planerar framtidens täta städer finns en risk att hälsa och välmående för de som bor i den attraktiva kvarterstaden i all mening äventyras. ●

PAUL ROGERS

Paul Rogers är arkitekt och dagsljusspecialist på arkitektkontoret BAU, Byrån för Arkitektur & Urbanism